

סוגיה י"ד: כוונה, עמידה וביטול מלאכה בק"ש

(דף יג. מהמש' עד יג: "מצער נפשיה"; דף טז. מהמש' עד "בפרק שני")

א. מחלוקת התנאים עד היכן מצות כוונה

התנאים בברייתות שברף י"ג נחלקו עד היכן מצות כוונה בק"ש. ואלו הן הרעות שנזכרו, לפי סדר הבאתן בגמ': דעת ר' אליעזר - עד "והיו הרברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך"; דעת ר' עקיבא, וכן דעת ר' אחא בשם ר' יהודה - כל פרשת שמע (=פרק ראשון¹); דעת ר' יאשיה - שתי הפרשיות הראשונות; דעת ר' מאיר - רק הפסוק הראשון של שמע. [לפי המאירי ישנה בגמ' דעה חמישית: דעת ת"ק דר' אחא - כל שלוש הפרשיות, כי גרס ברברי ת"ק: "צריך שיכוון את לבו בכולה". אך לפנינו בגמ' לית 'בכולה'. ובתוספתא ראש פ"ב שנינו (הביאה הרשב"א יג: ד"ה שמע ובש"ת ח"א סי' שד"מ): "הקורא את שמע צריך שיכוון את לבו, ר' אחאי אומר משם ר' יהודה אם כיון את לבו בפרק הראשון אע"פ שלא כיון לבו בפרק האחרון יצא", ומשמע שהדיון הוא רק על שני הפרקים הראשונים, שנזכר בהם "על לבבך", "על לבבכם", אך לא על הפרק השלישי, שלא נזכרה בו כוונת הלב. והרא"ה (עמ' י"ט) כתב בפירושו שאין מי שמצריך כוונה בכל שלוש הפרשיות²].

באשר למהות הכוונה שמדובר בה, כתב הרא"ה (שם): "דשלושה דיני כוונה הם, שנים מהם בכל המצוות, ואחד בק"ש. האחד - כוונה שלא יהא מתעסק, כגון שלא יקרא להגיה בק"ש אלא שיתכוון לקרות, ומתעסק דכוותה לגבי שופר שלא היה מתכוון לתקיעה ראויה, וזו לכולי עלמא לא כלום... והשני - כוונה לצאת (יצא) [צ"ל: יד"ח], והיא בכל המצוות, והיא במחלוקת אי בעינן לה או לא... והשלישי - כוונת הלב בכל תיבה ותיבה... ועל כוונה זו נחלקו בגמ'". וכן כתבו עוד ראשונים³. שתי הכוונות הראשונות - כוונה לקרוא המוציאה מידי מתעסק, וכוונה לצאת ידי חובה - נזכרות בפסקת הגמ' הראשונה על משנתנו ("ש"מ מצ"כ... בקורא להגיה"), ודנו בהן בהרחבה בספר 'זכרון תרועה' על מס' ר"ה, סוגיית מצוות צריכות כוונה (במיוחד מעמ' 227 ואילך). כאן נעסוק רק בכוונה השלישית, כוונת התוכן והענין (=כוונת התיבות), שבה נחלקו התנאים הנ"ל⁴.

האמוראים נחלקו כמי מהתנאים ההלכה. רבה בר בר חנה בשם ר' יוחנן פסק: "הלכה כר' עקיבא", ובלשון אחרת: "הלכה כר' אחא שאמר משום ר' יהודה". ואילו רבא פסק: "הלכה כר'

1 ע' ריטב"א יג (ד"ה למד) שמעיר על זהות המשמעות של הביטויים 'פרשה' ו'פרק' בענינו
2 והריטב"א כתב בראש השנה כח (סד"ה בקורא) "דליכא מאן דסבר דבעינן כוונת הלב לעכב טפי מפרק ראשון" ודבריו צ"ע, שהרי ר' יאשיה מצריך גם בפרק שני, וע' ריטב"א ברכות יג ד"ה מכאן, שמשמע ש"על לבבכם" לר' יאשיה הוא דרשה גמורה
3 ע' ב'השלמה יג (והובאו דבריו ב'מאורות' וב'מכתם' שם), רשב"א במקומות הנ"ל, ריטב"א יג ד"ה בקורא וראש השנה כח ד"ה בקורא, מאירי עמ' 40
4 אמנם, ב'זכרון תרועה' שם התבאר, שיש ראשונים הקושרים גם את כוונת הענין שבה נחלקו התנאים לכוונה לצאת ידי חובה, אך לא נודק לזה בדיונו כאן

כר' מאיר". והראשונים נחלקו האם ישנה בין האמוראים גם רעה שלישית, שכן למדנו בגמ': "אמר רב נתן בר מר עוקבא אמר רב יהודה על לבבך בעמידה, על לבבך סלקא רעתך, אלא אימא עד על לבבך בעמידה מכאן ואילך לא, ור' יוחנן אמר כל הפרשה כולה בעמידה, ואזדא ר' יוחנן לטעמיה דאמר רבב"ח א"ר יוחנן הלכה כר' אחא שאמר משום ר' יהודה". ופירש רש"י שרב נתן בר מר עוקבא מצריך עמידה עד על לבבך - "לפי שעד כאן מצות כוונה", כלומר שהוא פוסק כר' אליעזר.

וכך פירש הרי"ף, שכתב: "ולית הלכתא לא כרב נתן ולא כר' יוחנן, דקיי"ל כרבא דהוא בתרא דפסק הלכתא כר' מאיר ולא צריך כוונה אלא בפסוק ראשון בלבד, הלכך אין צריך לעמוד אלא בפסוק ראשון בלבד. וכבר ראינו מי שדחה דברי ר' יוחנן מדפסק רבא הלכה כר' מאיר, ופסק כרב נתן דאמר עד על לבבך בעמידה, והדין פסקא לאו מעליא הוא, דכי היכי דדחו דברי רבא דברי ר' יוחנן הכי נמי דחו דברי ר' נתן". כלומר: הרי"ף טוען שרב נתן הצריך עמידה עד "על לבבך" רק משום שהוא מצריך כוונה עד "על לבבך", אך אין הלכה כן, אלא כרבא.

ובפשטות, סברת מי שהרי"ף הביא את דעתו ונחלק עליו היא, שרב נתן מודה לרבא שהלכה כר' מאיר, אלא שלענין עמידה סבר רב נתן שצריך לעמוד עד "על לבבך", לא משום שעד כאן צריכה כוונה כר' אליעזר, אלא מטעם אחר (שהרי"ף אינו מקבלו), כדלהלן. ור' יוחנן אמנם הצריך עמידה בכל הפרק בגלל שיטתו שכל הפרק צריך כוונה, אך לא כן רב נתן. אולם הב"ח (סי' ס"ג ד"ה ומ"ש ובה"ג, ומ"ש ועיקר) הבין, שמי שהרי"ף נחלק עליו מודה כי דברי רב נתן מבוססים על דעת ר' אליעזר, אלא שהוא סובר שיש לפסוק כרב נתן, משום שדעת רב נתן היא דעה ממוצעת בין דעות ר' יוחנן ורבא, ויש לה איפוא משקל של רוב: עד "על לבבך" יש להצריך כוונה, כי גם לפי ר' יוחנן וגם לפי רב נתן צריך כוונה (כלומר, לפי שניהם "הדברים האלה" הם לפחות עד "על לבבך", ע' במחלוקת ר' אליעזר ור' עקיבא בברייתא), ורק לפי רבא אין צריך; ומאחרי "על לבבך" אין להצריך כוונה, כי גם לפי רבא וגם לפי רב נתן אין צריך כוונה (כלומר, שניהם אינם דורשים את "אשר אנכי מצוך היום" כרומו לשאר הפרשה), ורק לפי ר' יוחנן צריך. והרי זה על דרך הכלל "הלכה כדברי המכריע", לפי הסבר ראשונים אחרים לכלל זה (ע' אנציקלופדיה תלמודית בערכו).

ב. כוונה וקריאת עראי

והנה מבין החכמים שהרי"ף עשוי להתכוון אליהם בדבריו הנ"ל, ידוע לנו על שלושה גאונים שפסקו "עד על לבבך בעמידה". הראשון הוא רב עמרם גאון בסידורו (עמ' י"ד). הוא כותב מתחילה באופן סתמי: "וקורין ק"ש בכוונה ובהשמעת אזניים" וכו', אך אינו פוסק עד היכן היא מצות כוונה. אחר כך הוא דן בהרחבה במנהג קצת אנשים לעמוד בק"ש, ומתנגד למנהג זה בתוקף, וכותב שכל אדם קורא כדרכו, אך "אי אזיל באורחא אורחיה למיקם ולמקרי כי קאים אבל לא כי מסגי, דקיי"ל עד על לבבך בעמידה". ואי אפשר לדעת האם הפסיקה כרב נתן משמעה שעד "על לבבך" מצות כוונה, או שעמידה עד "על לבבך" דרושה מטעם אחר, אבל לגבי כוונה דעתו כרבא. נראה איפוא שאין כוונת הרי"ף

לרע"ג, שכן רע"ג לא דחה את דברי ר' יוחנן מפני דברי רבא, כמו שכתב הרי"ף בשם אותו חכם.

השני הוא בעל 'הלכות גדולות', שכתב (עמ' 7): "ת"ר שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחר עד כאן כוונת הלב דברי ר' מאיר, אמר רבא הלכה כר' מאיר", וקודם לכן, לפי רוב הנוסחאות שלפנינו (עמ' 6 הערה 48): "ואי קא מסגי באורחא והגיע זמן ק"ש יעמוד ויקרא עד על לבבך ואחר כך יהלך, שעד כאן מצות כוונה (נ"א: כוונת הלב) מכאן ואילך מצות קריאה". וכך מביא הטור (סי' ס"ג): "ובעל הלכות גדולות כתב שצריך לעמוד עד על לבבך, וכ"כ הראב"ד". וייתכן איפוא שהתקפת הרי"ף מכוונת אל דברי הבה"ג: אם פסק כרבא, ומשום כך דחה מההלכה ולא הביא את דברי ר' יוחנן, מדוע לא דחה גם את דברי רב נתן?

והנה מה שכתב הטור בשם הראב"ד, מקורו בדברי הרא"ש, שכתב אחר הביאו את דברי הרי"ף: "והראב"ד ז"ל כתב משום גאון דמהלך צריך לעמוד עד על לבבך, כדאמר פ"ק דיומא דבפרק ראשון אין לו לרמוז בעיניו, וכן כתב רב אלפס ז"ל לקמן בפרקין דאסור לרמוז בכל הפרק משום דחשיב קריאת עראי, וכן גמי צריך עמידה משום דלא ליחשב קריאת עראי, והא דלא בעי עמידה בכל הפרשה משום דפסוק דבתריה כתיב ובלכתך בדרך אלמא דקורא במהלך". ובס' ה'אשכול' מהר" אורבך (עמ' 12) כתוב כך בשם "הגאון". ובס' ה'בתים' (ק"ש שער ג', ו') מצאנו את שמו של הגאון: "ורבנו האי פסק שהמהלך צריך שיעמוד עד על לבבך, ולא משום כוונה אלא כדי שלא תהא קריאתו עראי, וכ"כ הראב"ד". וצריך בירור האם ההנמקה של פסק רה"ג, שהטעם הוא משום קריאת עראי ולא משום כוונה, לקוחה מדברי רה"ג עצמו, או שהיא מדברי הרב אב"ד בעל ה'אשכול', או מדברי הראב"ד חתנו (ודבריו נכנסו ל'אשכול' מהר" אורבך, שהוא כנראה נוסח של ה'אשכול' שיש בו הוספות מאוחרות). ר' על כך להלן פסקה ה'. ומכל מקום נראה שרוב האי גאון, כמו הבה"ג, פסק בפירוש כרבא שרק הפסוק הראשון סעון כוונה (ע' אוצה"ג תה"פ סי' נג-נד, אך יש לדחות שמפרש את האמוראים הסוברים כך), ומשום כך שיטתו שעד "על לבבך" בעמידה, מתבארת - על ידו, או על ידי מי שהביא את דבריו - מטעם קריאת עראי. והרי"ף, המחזיק בטעם של עראי לענין רמיזה, וכן לענין מלאכה, כרלהלן, אינו סבור שטעם זה שייך גם לענין מהלך (ואולי לא נראה לו ההסבר "והא ולא בעי עמידה בכל הפרשה" וכו', ר' להלן), ולפיכך הוא מקשה על בה"ג ורה"ג: אם רוחים את דברי ר' יוחנן מפני דעת רבא בחיוב כוונה, מדוע לא נדחה גם את דברי רב נתן, שאף הם משום חיוב כוונה?

והנה, ההנמקה הנ"ל של שיטת רה"ג, נראה שאין בה כדי להסביר את דברי הבה"ג, שכתב: "שעד כאן מצות כוונה (נ"א: כוונת הלב) מכאן ואילך מצות קריאה", ולא הזכיר כלל את הסברה של קריאת עראי. מאידך גיסא, נראה שגם סברת הבה"ג הנ"ל שפוסקים כדעת רב נתן הממוצעת, אינה מתאימה לדברי הבה"ג⁵, כי אילו היתה כוונתו לפסוק כרב נתן, ולא כרבא, משום שדעת רב נתן יוצרת "רוב" - היה לו להזכיר גם את דעת ר' יוחנן, כמו שהזכיר את דעת רבא, כך שנוכל להבין שיש להכריע כדעה הממוצעת, אך הואיל והזכיר רק את דעות רבא ורב נתן - אין אנו יכולים לדעת איזו מהן להעדיף. הרי שדברי הבה"ג צריכים עדיין נגר ובר נגר דליפרקינהו. ור' להלן.

5 הבה"ח מייחס את הסברו למ"ש הטור בשם בה"ג, אך לא ידוע האם ראה את דברי הבה"ג במקורם

ראינו עד כה שתי שיטות להלכה בענין חיוב העמידה: שיטת הרי"ף לפיה להלכה יש לעמוד רק בפסוק ראשון, ושיטת הגאונים והראב"ד, שפסקו עד "על לבבך". שיטה שלישית בענין זה מוצאים אנו ב'יראים' (סי' רנ"ב). ה'יראים' כותב שחיוב כוונה בק"ש הוא רק בפסוק ראשון, ומיד אחר כך הוא כותב: "היה מהלך בדרך ברגל צריך צריך שיעמוד עד שיקרא פרשה ראשונה, וקיי"ל כר' יוחנן דאמר בפ' היה קורא כל הפרשה כולה בעמידה". נראה איפוא שסבר כסברה הנ"ל שהליכה יש בה משום קריאת עראי, אבל פסק כר' יוחנן ולא כרב נתן. ואע"פ שהגמ' אמרה "ואזרא ר"י לסעמיה" וכו' – נראה שה'יראים' הבין בכוונת הגמ' שפסקו של ר' יוחנן מתו"ב לפי שיטתו שכל הפרשה צריכה כוונה, אך הוא אפ"ש גם לשיטה שרק פסוק ראשון צריך כוונה, ומטעם עראי, כמו לרב נתן אבל ללא ההסתייגות מטעם "ובלכתך"⁶, והוא פוסק כר' יוחנן נגד רב נתן. וכן משמע מה'דוקח', שכתב (סי' ש"כ): "והא דאמר בפ"ב דברכות האומנין בטלין ממלאכתן וקורין פרשה ראשונה – כי היכי דלא לישוויה עראי ולא משום כוונה... מורי רא"ם (=ה'יראים') פסק כר' יהושע (צ"ל: יוחנן) בפ' היה קורא כל הפרשה הראשונה בעמידה". ונראה שכוונתו לייחס את הטעם של עראי לפסק ה'יראים'.

והתוס' (ד"ה על) כתבו כרי"ף, שלהלכה, שרק פסוק ראשון צריך כוונה, אף המהלך צריך לעמוד רק בפסוק ראשון, והוסיפו: "וכן איתא בתנחומא רב יהודה בשם שמואל אמר אסור לקבל עליו עול מלכות שמים כשהוא מהלך, אלא יעמוד ויקרא וכשיגיע לואהבת ילך לדרך" (וגם ה'דוקח' הביאו שם). המקור הוא בתנחומא בראש פ' לך לך, והסמ"ג (מ"ע י"ח) הביא מקור אחר, וז"ל: "פוסק רבא שם כר' מאיר דאמר אין צריך כוונת הלב כי אם בפסוק ראשון... ומכאן יש ללמוד שהמהלך בדרך די לו שיעמוד בפסוק ראשון בלבד, וכן ישנו בפירוש באגדת (ב)אלה הרברים רבה בפרשת ואתחנן שאומר כן רב יהודה בשם רב ולא כרב ה'ג' שמצריכו' (צ"ל: הגאון שמצריכו, או: הגאונים שמצריכים) לעמוד עד על לבבך". לשון דברים רבה (ב, לא): "ואמר רב יהודה בשם רב ואם היה קורא את שמע ומהלך צריך הוא לקבל מלכות שמים מעומד, ואיזהו מלכות שמים ה' אלקינו ה' אחר".

ולכאורה מהמדרשים אכן מוכח שאין טעם נוסף שבגללו צריך לעמוד עד "על לבבך", אלא הכל תלוי עד היכן חיוב כוונה, ולמ"ד שהוא עד פסוק ראשון – עד שם צריך לעמוד. אך הנה נוסחאות המדרשים חלוקות במסורת המימרא, האם רב יהודה אמרה בשם שמואל או בשם רב (ובתנחומא לפנינו השמות השתבשו יותר, ע"ש ובמהר"ב נזכר). ובירוש' פ"ב ה"א מופיע החלק הראשון של המימרא, שהמהלך צריך לעמוד (נזכר בתוס' הנ"ל), על שם "רב יהודה בשם שמואל", ונראה איפוא שזוהי המסורת הנכונה, ואם כן הראשונים החולקים על הרי"ף והתוס' יוכלו לומר, שדוקא רב יהודה בשם שמואל אינו מצריך קריאת קבע בק"ש ותולה הכל בכוונה, כי הוא הוא הסובר להלן כא. שק"ש דרבנן, והדין של קריאת קבע קשור להיות ק"ש דאורייתא, ע' בסוגיה הבאה פסקה ז', אך להלכה שק"ש דאורייתא יש לפסוק כרב נתן או כר' יוחנן, משום קריאת קבע (כי אם עיקר הקריאה מן התורה – אפילו פסוק ראשון בלבד – י"ל שהרחיבו את חיוב קריאת קבע מעבר לחיוב דאורייתא, ע' בסוגיה שם).

6 שהרי מכל מקום הדין לפי ר' יוחנן הוא שצריך לעמוד בכל הפרשה, ואין מתחשבים ב"ובלכתך"

ג. מחלוקת הראשונים בדיון עוסקין במלאכתן וקורין

דברי הרי"ף בענין רמיוה בעת קריאת שמע מופיעים על המש' בדף סז. "האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך, מה שאינן רשאים לעשות כן בתפילה". הגמ' מקשה שם: "רמי ליה רב מרי ברה רבת שמואל לרבא, תנן האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך אלמא לא בעי כוונה, ורמינהי הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו שנאמר שמע ישראל ולהלן הוא אומר הסכת ושמע ישראל מה להלן בהסכת אף כאן בהסכת. אשתיק, א"ל מידי שמיע לך בהא, א"ל הכי אמר רב ששת (גירסת הרי"ף: ר' יוחנן) והוא שבטלין ממלאכתן וקורין, והתניא בית הלל אומרים עוסקין במלאכתן וקורין, לא קשיא הא בפרק ראשון הא בפרק שני".

וכתב על כך הרי"ף: "האי פירוקא לדברי ר' יוחנן הוא, דס"ל רבעי כוונה בכוליה פרק ראשון כדכתבינן לעיל, אבל לרבא לאו משום דבעי כוונה בכוליה פרק ראשון הוא דאמר דבטלין ממלאכתן אלא משום דלא לשוי לה עראי הוא, כי הא דגרסינן ביומא בפ"ק (י"ט:) אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו ולא יראה באצבעותיו ותניא ר' אלעזר חסמא אומר הקורא את שמע ומרמוז בעיניו ומקריץ בשפתיו ומראה באצבעותיו עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב וגו' ואוקימנא בפרק ראשון, ופרשי לה רבנן משום דקא משוי לה עראי, הכא נמי אי לא בטיל ליה ממלאכה קא משוי לה עראי. דאי לא תימא הכי קשיא דרבא אדרבא, דהתם אמר רבא הלכה כר' מאיר, והכא קאמר דבעינן כוונה בפרק ראשון, אלא לאו ש"מ כדאמרינן כי היכי דלא תיקשי דרבא אדרבא".

אבל התוס' כתבו (סז. ד"ה הא): "לאו דוקא נקט פרק ראשון, דהיינו אליבא דרבא, ורבא אמר לעיל פסוק ראשון לבר והכי הלכתא" (וב'אגודה' הוא בשם ר' י). כלומר: התוס' אינם מקבלים את הסברה של קריאת עראי, אלא לדעתם הכל משום חיוב כוונה, ואם כן הגמ' המדברת על פרק ראשון נוקטת כך משום דעת ר' יוחנן, לפיה כל הפרק הראשון צריך כוונה, אבל לדעת רבא, שהוא הנשאל בסוגיה זו והלכה כמותו, מספיק ליבטל ממלאכה ומרמיוה בפרק ראשון. וכן כתבו לגבי עמידה (יג: ד"ה על), שלדעת רבא שהלכה כמותו עמידה מחויבת רק בפסוק ראשון. ובזה הרי"ף מודה להם, כנ"ל. וכך כתב רי"ה בתוספותיו, ואף על תירוץ הגמ' ביומא כתב: "לאו דוקא נקט פרשה ראשונה, שאין צריך אלא פסוק ראשון שהיא מצות כוונה, אלא משום דאיכא מאן דאמר שבכל פרק ראשון צריך כוונה להכי נקט פרק ראשון", כלומר: הגמ' שם נוקטת את תירוצה לפי הדעה המקסימלית בין רעות האמוראים בענין מצות כוונה, שהיא דעת ר' יוחנן (אע"פ שר' יוחנן לא נזכר בסוגיה שם, ואם כן נראה שגם אצלנו אין הרבר קשור לשאלה אם גורסים "ר' יוחנן" או "רב ששת"), אבל להלכה התירוץ הוא: הא בפסוק ראשון הא אחרי הפסוק הראשון. [ויש להבין שגם מ"ש הרי"ף "האי פירוקא לדברי ר' יוחנן הוא" – אין זה דוקא לפי גירסתו בגמ' "ר' יוחנן", אלא כך פירושו: אם מבינים שהתירוץ נמשך לפי מה שהקשה רב מרי מחיוב כוונה – הרי שהתירוץ הוא לפי דעת ר' יוחנן בחיוב כוונה, אך התירוץ נכון גם לפי דעת רבא, ומשום קריאת עראי. ועוד יש להעיר ש"ולא אותי קראת יעקב" שבברייתא ביומא, יכול להתפרש לפי שני המובנים: חוסר כוונה, או חוסר תשומת לב והחשבה].

אף הרז"ה ב'מאור' מחזיק בשיטת התוס', לפיה גם רין עמידה וגם רין ביטול מלאכה ורמיזה נובעים מחיוב כוונה, ולהלכה הם נהגים רק בפסוק הראשון, והוא טוען כנגד הרי"ף שאין קושיה מרוב על רבא כמו שכתב הרי"ף, כי לא רבא אמר את התירוך "הא בפרק ראשון הא בפרק שני", אלא רב מרי, והוא אמר אותו לפי דעת ר' יוחנן. והראב"ד ב'כתוב שם' והרמב"ן ב'מלחמות' מסבירים, שהרי"ף מתכוון לשתיקת רבא על התירוך הזה, שמשמעה שקיבלו. עוד כתב הרז"ה, בקשר לתירוך הגמ' ביזמא, שאע"פ שהתירוך הזה בא ליישב את דעת רב, "זרב לית ליה כוונה אלא בפסוק ראשון, אפ"ה לרווחא דמילתא הוא דקא משנינן הכי, ומילתא פסיקתא להתירא נקיטא, דליכא בכולהו תנאי ואמוראי מאן דאית ליה קריאה וכוונה כי הרדי בפרק שני⁷". והרמב"ן מגיב על כך: "דהא לאו רווחא דמילתא היא אלא רווחא דמילתא היא, דמיבעי להו לאקשווי עלה ומי אית ליה לרב כוונה בפרק ראשון והא"ד יצחק בריה דרב שמואל בר מרתא משמיה דרב אמר שמע ישראל ונאנס יצא, והכי אורחא דתלמודא בכל כי האי גוונא, אלא ש"מ אפילו לרב בכל פרק ראשון אסור לרמוז" (בסוגיה הבאה פסקה ט' נראה שמימדת רב "אמר שמע ישראל" וכו' מתפרשת ע"י הראשונים בשני אפנים, אך לפי שניהם יוצא שרב סבר שרק פסוק ראשון צריך כוונה, ע"ש). במחלוקת הרז"ה, התוקף את הרי"ף, והרמב"ן, המגן על הרי"ף, נחלקו גם הרי"ד (עמ' ט') והרי"א⁸ נכרו (פ"ב ד, ג).

ד. מקורות קודמים לשיטת הרי"ף

הראב"ד והרמב"ן כותבים בתשובותיהם על השגת הרז"ה, שדעת הרי"ף, שבכל הפרשה הראשונה צריך להיבטל ממלאכה, היא דעת רב האי גאון. והרמב"ן כתב שגם רב עמרם גאון פסק כך בסידורו. והנה בסדר רע"ג (עמ' י"ד) כתוב: "עוסקין במלאכתן וקורין, ואוקימנה בפרק שני, עוסקין במלאכתן וקורין והיה אם שמוע תשמעו, אבל בפרק ראשון בטלין ממלאכתן וקורין". וראינו לעיל (פסקה ב') שלענין עמידה פסק רע"ג שצריך לעמוד רק עד "על לבבך", ואם כן מוכח שביטול מלאכה בפרק ראשון אינו משום שכל הפרק צריך כוונה (כי אם כן היה צריך גם לעמוד בכל הפרק, כמ"ש הגמ' יג: לפי ר' יוחנן), וי"ל שהוא משום שלא תהיה קריאתו עראי, כמ"ש הרי"ף.

ובאשר לרב האי גאון – נשתמר בידינו קטע ארוך מפירושו לברכות, הכולל את דף סו. (אוצה"ג, חה"פ, עמ' 20, ע"ש שקטעים שלמים משריד זה צוטטו ע"י ראשונים בשם רה"ג), וז"ל שם: "האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך, ואף על פי כן בפרק ראשון בטלין [מ]מלאכתן וקורין[ו]ראין כדרב ששת⁹ כדי שתתכוין דעתם, אבל בפרק שני עושין במלאכתן וקורין כבית הלל". והנה לכאורה פשט הלשון "כדי שתתכוין דעתם" הוא שצריך כוונה בכל הפרק הראשון, אך בפסקה ב' ראינו שגם רה"ג פוסק שעמידה דרושה רק עד על לבבך, ואם

7 לא ברור מדוע צריך שתהיה גם קריאה, והרי גם חיוב כוונה בלא קריאה צריך לגרום איסור רמיזה ואולי כוונתו שרצו ליישב את "הקורא את שמע לא ירמוז" אך לפי מ"ש לעיל הגמ' נקטה את הדעה המקסימלית בין פסקי האמוראים

8 הרי שגרס רב ששת', כגירסתנו בגמ', ולא ר' יוחנן' כברי"ף

כן אי אפשר שהוא מצריך כוונה בכל הפרק (ועוד, שאילו היתה דעת רה"ג שכל הפרק טעון כוונה - לא היו הראב"ד והרמב"ן כותבים שפסק כרי"ף, שהרי אין זה כשיטת הרי"ף כלל). ועל כרחנו שמה שכתב רה"ג "כרי שתתכוין דעתם" אין פירושו שכל הפרק צריך כוונה, אלא לכאורה הכוונה כמו שכתב הרי"ף, שלא יקראו עראי אלא ביישוב הדעת. וכך הבין הראב"ד את שיטת הגאון, כנ"ל פסקה ב'. אך בפסקה הבאה נראה, שיש לפרש את דברי רה"ג גם באופן אחר, ועל פי אולי ייתר הקושי שהיה לנו בדברי הבה"ג.

אולם, תחילה יש לציין כי מקור ראשון לדבריו של הרי"ף הוא ה'שאלות' דרב אחאי גאון פרשת ואתחנן (קמ"ג⁹), שכתב: "וצריך לכווני דעתיה בפסוק ראשון, ותניא שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד עד כאן כוונת הלב דברי ר' מאיר, ואמר רבא הלכתא כר' מאיר. ואסיר לרמוזי בעיניה ולאחוריי באצבעתיה ולמיעסק בשפתיה בעידנא דקא קרי ק"ש דא"ד יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב הקורא ק"ש אל ירמוז... ותניא ר' אלעזר חסמא... ולא אותי קראת יעקב, משום דקא משוי ליה¹⁰ עראי". הרי שהפירוש שמביא הרי"ף: "ופרשי לה רבנן משום דקא משוי לה עראי", ופסק ההלכה כרבא, מקורם הראשון הוא בשאלות. על יתר דברי ה'שאלות' בענין - ר' להלן.

והנה כרבא פסקו גם רב יהודאי גאון (ולפי נ"א: רב נטרונאי גאון, אוצה"ג סי' ע"ג), רבנו חננאל (מובא ב'אור זרוע', סי' ל"א)¹¹, ורוב הראשונים ככולם. המקור היחיד בראשונים לפסוק הלכה שלא כרבא בענין חיוב כוונה - מלבד האמור לעיל פסקה א-ב שיש אפשרות לומר שרב עמרם גאון פסק כרב נתן משום שדעתו ממוצעת - הוא בדברי הראב"ה, שכתב (סי' מ"ז): "ואיפלגו בה רבוותא, יש שפסקו כרבא... ובשאלות פ' ואתחנן ור"ח ורב אלפט פסקו כולם כרבא, וכן נראה לי אבי העזרי, ואמרינן נמי בפסוקא קמא צער טפי לא תצער, ויש שפסקו כר' יוחנן". הראב"ה אינו מציין מי הם שפסקו כר' יוחנן ומה טעמם (אין כוונתו ל'יראים' הנ"ל פסקה ב', שכן בדבריו מבואר שהמחלוקת היא בשאלה עד היכן מצות כוונה, ואילו ה'יראים' פסק שרק פסוק ראשון צריך כוונה, כנ"ל שם¹²), וע' יד מלאכי כלל קס"ח שלדברי הכל ר' יוחנן ורבא הלכה כרבא. אך בדברי חכם אשכנזי הסמוך לזמנו של הראב"ה, ר' אברהם בר' עזריאל בעל 'ערוגת הבושם', מוצאים אנו (ח"ב עמ' 19): "מה שכתבו הצרפתים קיי"ל כרבא והוה בתראה דפסיק כר' מאיר - הספרים חלוקים, יש ספרים שכתוב אמר רבא אין הלכה כר' מאיר. ולשון שאלות בפ' ואתחנן וצריך לכווני דעתיה בפסוק ראשון שנאמר שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד עד כאן כוונת הרברים (צ"ל: הלב דברי ר' מאיר) ואמר רבא הלכה כר' מאיר".

9 במהד' מירסקי קס"א

10 נראה שצ"ל לה

11 לפני כן באותו סימן ישנו ציטוט אחר מר"ח, שלכאורה אומר כדברי התוס' שאיסור רמיזה להלכה הוא רק בפסוק ראשון, אבל הראב"ד כתב בהשגתו הנ"ל על ה'מאור' שר"ח פסק כרי"ף שכל הפרק הראשון אסור וצ"ב וב'רוקח' סי' ש"כ "פר"ח היה קורא עד לבבך בעמידה אם היה מהלך" ואם כוונת ר"ח לפסוק כך להלכה - הרי זה נגד האמור באו"ז, וכמ"ש הראב"ד, אך ייתכן שזהו רק פירוש לדברי רב נתן עפ"י הירוש' (וע' תוס' ד"ה על)

12 לעומת זאת ב'הגהות מיימוניות' הל' ק"ש (פ"ב אות ה') מזכיר את מי שפסק כר' יוחנן של הפרשה בעמידה, וייתכן שכוונתו ל'יראים', ע"ש

ה. שיטת הרי"ץ גיאת: יישוב הדעת לצורך כוונה

כתב הרשב"א (יג: ד"ה אמר): "ואיכא מדבוחתא ז"ל דרמו שמעתתא אהרדי, דבא פסק הכא כר' מאיר דאמר פסוק ראשון צריך כוונת הלב ותו לא, ולקמן גבי פועלים קורין בראש הוית אמרו דדוקא בפרק שני אבל בפרק ראשון לא, וכן לא יקרוץ בעיניו ולא ירמוז באצבעותיו, והכא גבי עמידה אמרו עד על לבבך בעמידה. והרבה תירוצין נאמרו בהא, והנכון מה שכתב הרב ר' יצחק בן גיאת ז"ל בהלכותי¹³, וזה לשונו: הלכה כר' מאיר בסתם, או יושב או עומד או מוסה, שרעתו מיושבת עליו, אבל מהלך שאין רעתו מיושבת עליו בלבד צריך לעמוד כרי שתתיישב רעתו עליו, והעוסק במלאכה צריך ליבטל ממנה כרי שיקרא פרק ראשון ואח"כ יחזור למלאכתו, שכיון שעוסק במלאכתו אם אי אתה מצריכו כל כך נמצאת מצוה קלה עליו, הילכך בטל ממלאכתו עד סוף הפרק הראשון ואח"כ יחזור למלאכתו. נמצא היושב והעומד, כיון שאין עוסק בכלום, ורעתו מיושבת עליו ואימת המצוה עליו, דיו לכיון פסוק ראשון ותו לא, והמהלך שאין מלאכה בידו להתעסק בה, דיו לעמוד ליישב רעתו עד על לבבך, אבל המתעסק במלאכתו, כיון שהוא טרוד במה שלפניו, צריך להתיישב ולהתבטל עד סוף פרק ראשון, ורמיזה וקריצה כעסק מלאכה דמי ועד פרק ראשון ע"כ".

לכאורה, לשון הריצ"ג "נמצאת מצוה קלה עליו", יכולה להתפרש כדברי ה'שאלות' והרי"ף, משום שעושה את המצוה עראי. אך אם כן, מה הטעם שהמהלך צריך לעמוד רק עד "על לבבך"? מה נפשך: אם קריאה בהליכה נחשבת לקריאת עראי, מדוע לא נצריך עמידה בכל הפרק כמו ביטול מלאכה ורמיזה, והלא הריצ"ג אינו מזכיר כלל את הסברה שכתב הראב"ד (לעיל פסקה ב') בדבר "ובלכתך בדרך"? ואם קריאה בהליכה איננה קריאת עראי, מדוע לא תספיק עמידה בפסוק ראשון?

ובאמת, סברת הראב"ד שבהליכה יש משום קריאת עראי, אלא שאחרי "על לבבך" אי אפשר לאסור הליכה כי כתוב "ובלכתך", צריכה עיון. כי לכאורה היא כעין מה שמפורסם כ"סברת הס"ד" (יר"ד סי' קי"ז ס"ק א'), שדבר המפורש בתורה להיתר אין חכמים אוסרים אותו, אך הבעיה היא ש"ובלכתך בדרך" האמור בתורה - אשר בית הלל לומדים ממנו שמוותר לקרוא גם בהליכה (יא:) - מתייחס לפסוק הראשון, שהוא הוא ק"ש ראודיייתא לדעת הראב"ד (כתוב שם' א:), ואם חכמים הצריכו לעמוד בפסוק הראשון ואף בשני, מאי שנא שאר הפרק? ועוד, שאין כאן גזירה דרבנן, אלא אופן רצוי שהורו חכמים לקיום המצוה, כלשון התוס' (יג: ד"ה על): "מצוה מן המובחר לעמוד", ובריעבר יוצא י"ח גם בהליכה (ע' מ"ב סי' ס"ג ס"ק ט'). וצריך להבין שסברת הראב"ד היא, שמכל מקום, כאשר אדם מזכיר בפיו את האפשרות ללכת בזמן הקריאה - לא רצו חכמים להורות לו או לעמוד. והגר"א (סג, ג ד"ה היה) הקשה על הראב"ד: "צ"ע דא"כ מאי ואזדא ר' יוחנן לטעמיה, מ"מ הא כתיב ובלכתך", אך נראה שהתשובה היא כנ"ל, שאין כאן איסור דרבנן שגוזרים אותו נגד המפורש בתורה, וחייב הכוונה בכל הפרק לדעת ר' יוחנן - שבגללו הצריכו חכמים לעמוד - גובר על הזכרת "ובלכתך" גם לפי הראב"ד¹⁴.

13 בהלכות הריצ"ג לפנינו חסר כידוע כל החלק הראשון, ואין בו הל' ק"ש

14 ע' בסוגיה הבאה פסקה ו', שחייב הקריאה והכוונה בכל הפרק לדעת ר' יוחנן הוא כנראה מן התורה וחצ"ח תירץ את הקושיה באופן קצת שונה, ע"ש, ודוחק וה'דברי דוד' (יג) הקשה עוד על

אך באשר לדברי הרי"ג - י"ל שהם מתפרשים באופן אחר, וזאת על פי לשון רב האי גאון המובאת בפסקה הקודמת, שביטול מלאכה של האומנין הוא "כרי שתתכוון דעתם". יש להבין שביטול מלאכה ורמיזה בכל הפרק, וכן עמידה עד "על לבבך", הכל הוא משום חיוב הכוונה של הפסוק הראשון. והסבר הרברים הוא, שאדם העוסק בעיסוק התופס את מחשבתו ומסרידו, אם אין אתה מצריכו להפסיק מעיסוקו למשך זמן מסוים - ההפסקה הקצרה רק בכדי לומר את הפסוק הראשון עצמו לא תשיג את מטרתה, ודעתו לא תהיה מיושבת כל כך, ולא יוכל לכוון כהוגן גם בעת אמירת הפסוק הראשון, כי הוא רדוף לחזור מיד לעיסוקו. לפיכך, בשביל להשיג יישוב הדעת ויכולת לכוון בפסוק הראשון, אמרו חכמים לאדם שעליו לשבות ממלאכה או מרמיזה למשך כל הפרק הראשון, וזהו שכתב הרי"ג: "אבל המתעסק במלאכתו, כיון שהוא טרוד במה שלפניו, צריך להתיישב ולהתבטל עד סוף פרק ראשון", ובהליכה, שטרדתה והפרעתה לכוונה קטנה יותר - הסתפקו בפחות, ו"דיו לעמוד ליישב דעתו עד על לבבך". ולפי זה מובן מדוע בפרק השני לא אמרו חכמים מלאכה, והיינו משום שהעריכו שאין צורך בשביתה כל כך גדולה, אך לשיטת הרי"ף התחבטו הראשונים: אם אין לעשות את המצוה עראי, מה לי פרק ראשון ומה לי שני (ולפי רוב הראשונים אי אפשר לתרץ שבדאורייתא הצריכו קבע, כי לרוב הראשונים רק פסוק ראשון קריאתו מדאורייתא), ע' על כך בסוגיה הבאה פסקה ז'. עוד יובן לפי דרך זו מהלך הגמ' כפשוטו, ולפיו לדברי הכל טעם איסור המלאכה בפרק הראשון הוא משום "הסכת ושמע", כלומר משום מצות כוונה.

ואם כנים הדברים בהבנת שיטת רה"ג, צריך לומר שמה שכתב הראב"ד כהסבר לשיטת הגאון, שהוא משום קריאת עראי, אין זה מדברי הגאון עצמו, אלא הראב"ד (או חותנו, ע' בפסקה ב') הוא שהבין כך את שיטתו, אך הרי"ג הבינה באופן אחר, וכל דבריו בזה הם על פי שיטת רה"ג. ולפי דרך זו אולי נמצא פתרון גם לסתירה בדברי בה"ג שהובאה לעיל פסקה ב', שמחד פסק כר"בא שרק פסוק ראשון צריך כוונה, ומאידך כתב שהמהלך צריך לעמוד עד "על לבבך", כי "עד כאן מצות כוונת הלב מכאן ואילך מצות קריאה". יש להבין שהעמידה עד "על לבבך" היא משום שעד כאן פועלת מצות כוונת הלב של הפסוק הראשון, ומכאן ואילך קודא כדרכו אף בהליכה. ואמנם הלשון דחוקה קצת, אך לאור דברי רה"ג והרי"ג אולי הוא יישוב נכון לדברי הבה"ג, ושלשתם בשיטה אחת הם עומדים.

ונראה שבאופן הנ"ל הבין הרשב"א עצמו את הרי"ג, שכן לפני דברי הרי"ג כתב הרשב"א: "ואזרא ר' יוחנן לטעמיה וכו' מהכא משמע דהאי פלוגתא באידך פלוגתא דעד

הראב"ד א אם טעם איסור הליכה הוא משום קריאת עראי, מדוע תולה הגמ' את דעת ר"י שכל הפרשה בעמידה בשיטתו בענין כוונה, והלא אפשר שהוא משום קריאת עראי ב אם מפורש בתורה היתר הליכה, מדוע אין מתירים גם מלאכה כיון שמטעם אחד ה"י (וכך הקשה הצ"ח על רמיזה) אך לפי האמור בפנים אין כאן קושיות, כי דוקא דין עמידה הנובע מחיוב כוונה - ולא ממניעת קריאת עראי - עובר על "זבלכתך" ור' עוד מה שתירצנו לעיל פסקה ב' לפי הרא"ס) ולמ"ד שאין חיוב כוונה בכל הפרק - דוקא הליכה המפורשת בכתוב לא רצו לאסור, מה שאין כן מלאכה ורמיזה, ועוד, שאולי הראב"ד מודה שמצד הסברה מלאכה ורמיזה היא יותר דרך עראי מאשר הליכה אך אין לומר שלדעת הראב"ד חיוב העמידה לר"י הוא מן התורה, ובלי עמידה אי אפשר לכוון, שהרי "זבלכתך בדרך" הנדרש על ידי ב"ה להתיר הליכה (מש' י) מוסב על קריאת הפרק הראשון המחויבת מן התורה, ועל כרחק שאפשר לכוון גם בהליכה, וכמ"ש ב'דברי דוד' שם

היכן צריכה כוונת הלב שייכא, וכיזן דאיפסיקא הלכתא בר' מאיר דאמר פסוק ראשון בלבד, אף לעמידה נמי אינו צריך אלא פסוק ראשון, וכ"כ רבינו אלפסי והרמב"ם ז"ל, אבל מקצת מן הגאונים ז"ל פסקו כרב נתן בר מר עוקבא, ומיד הביא את דברי ריב"ג. ולהלן סז. (ר"ה לא) כתב הרשב"א: "כאן בפרק ראשון כאן בפרק שני - ורב מרי מפרש לה משום כוונה, אבל רבא מודה בה ולא משום כוונה, אלא משום שלא תהא קריאתו מפרשה ראשונה כעראי, כן דעת הרב אלפסי ודעת הגאונים ז"ל". וכאן לא הזכיר את הריב"ג. ונראה שבדף יג: הביא את השיטה המחלקת בין שלוש דרגות, והיא שיטת מקצת מן הגאונים (-בה"ג ורב האי גאון) והריב"ג, שלא כרי"ף, וטעמה הוא משום השפעת הכוונה, ולא משום קריאת עראי¹⁵, ובדף סז. כתב שכל הגאונים והרי"ף מחלקים לכל הפחות בין שתי דרגות, וסוברים שגם רבא מודה באיסור מלאכה ורמיזה בכל הפרק, שלא כשיטת תוס' והר"ה הנ"ל, והטעם של הרי"ף הוא כרי שלא תהא הקריאה עראי. והרשב"א אכן מבקש בהמשך דבריו שם להטביד לפי שיטה זו מדוע בפרק שני לית לן בה, מה שלא עשה כן כאשר הביא את שיטת הריב"ג (וע' בסוגיה הבאה סוף פסקה ז', שהסברו בכל זאת קרוב לסברת הריב"ג כפי שהבננו).

ו. "עשה אותם קבע"

ראינו, איפוא, כי ישנן שלוש שיטות באשר ליחס בין הנושאים של כוונה, עמידה וביטול מלאכה בק"ש:

שיטת התוס', שיש כאן בעצם רק נושא אחד, והוא עד היכן מצות כוונה, ולהלכה שרק פסוק ראשון צריך כוונה - גם עמידה וביטול מלאכה דרושים רק בפסוק הראשון.

שיטת הרי"ף, ולפיה יש כאן שני נושאים: כוונה, ואיסור קריאת עראי. עמידה שייכת לכוונה, ולכן היא ודושה להלכה רק בפסוק ראשון, וביטול מלאכה שייך לאיסור קריאת עראי, והוא נוהג בכל הפרק.

שיטת בה"ג, רה"ג, הריב"ג והראב"ד, ולפיה יש שלוש דרגות: כוונה בפסוק ראשון, עמידה עד "על לבבך", וביטול מלאכה בכל הפרק. ובאשר לטעם - לדעת הריב"ג הנושא בכל שלוש הדרגות הוא יישוב הרעת לצורך הכוונה; ולדעת הראב"ד יש כאן שני נושאים: כוונה, שהיא בפסוק הראשון, ואיסור קריאת עראי, המופיע בשתי דרגות, בהליכה ובמלאכה.

והנה, מקור סברת הרי"ף בענין קריאת עראי, הוא בסוגיה ביזמא יט:, וז"ל הגמ' שם: "מתני ליה רב חנן בר רבא לחייא בר רב קמיה רב א"ד זכריה בן קפוטל, ומחוי ליה רב בידיה קפוטל, ונימא ליה מימר, ק"ש הוה קרי, וכי האי גוונא מי שרי והא"ד יצחק בר שמואל בר מרתא הקודא את שמע לא ידמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתותיו ולא יראה באצבעותיו, ותניא ר' אלעזר חסמא אומר הקודא את שמע ומרמוז בעיניו... עליו הכתוב אומר ולא אתי קראת יעקב, לא קשיא הא בפרק ראשון הא בפרק שני. ת"ד ודברת במ, במ ולא בתפילה, ודברת במ, במ יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים, ר' אחא אומר ודברת במ, עשה אותן

15 על שיטת הבה"ג בקשר למלאכה ורמיזה - ר' להלן פסקה ז'

קבע ואל תעשם עראי. אמר רבא השח שיחת חולין עובר בעשה, שנאמר ודברת בם, בם ולא בדברים אחרים, רב אחא בר יעקב אמר עובר בלאו, שנאמר כל הרברים יגעים לא יוכל איש לדבר".

ובעל ה'שאלתות', אחר שהעתיק את מימרת רב יצחק בר שמואל בר מרתא (וגרס בה: "משמיה דרב"), ואת הברייתא של ר' אלעזר חסמא, מוסיף משפט הנמקה: "משום דקא משוי ליה עראי", כמובא לעיל פסקה ד', והוא ממשך: "זתניא ודברת בם, בם ולא בתפילה, אלא תפילה בלחש. ד"א בם יש לך רשות לדבר ואין לך רשות לדבר בדברים אחרים, מאי היא שיחת חולין. ד"א בם עשם קבע ואל תעשם עראי" (רש"י ביומא מביא את פירוש ה'שאלתות' ל"בם ולא בתפילה" בשמו). ונראה שה'שאלתות' הבין את הדרשה האחרונה "עשם קבע ואל תעשם עראי" כמתייחסת לק"ש, ועל פיה כתב את טעם הדין של רמיה בק"ש. וכן הרי"ף, אחר שהביא את מימרת רב יצחק (אף הוא מסיים בה: "משמיה דרב") ואת הברייתא של ר' אלעזר, וכתב: "ואוקימנא בפרק ראשון, ופרשי לה רבנן (-בעל ה'שאלתות' והבאים בעקבותיו) משום דקא משוי לה עראי", ואחר שהוא משיך לכך גם את דין ביטול מלאכה, הוא ממשך: "גרסינן ביומא ת"ר ודברת בם בם ולא בתפילה, ודברת בם בם יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים, ודברת בם עשה אותם קבע". ונראה איפוא כי גם הוא פירש את "עשה אותם קבע" כמתייחס לק"ש.

והרז"ה מתקיף את שיטת הרי"ף, ואומר שהקשר הרברים בסוגיה ביומא מוכיח שאין הדרשה מדברת על ק"ש, אלא על דברי תורה בכלל, שכן הדרשה הקודמת: "ודברת בם, בם יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים" – עוסקת בדברי תורה, וכן מוכח מדברי רבא המובאים מיד אחרי הברייתא: "השח שיחת חולין עובר בעשה, שנאמר ודברת בם, בם ולא בדברים אחרים". והנה ה'שאלתות' בעצמו פירש את הדרשה הקודמת: "ולא בדברים אחרים – מאי היא שיחת חולין", כנ"ל, ולכאורה נראה שאכן העמיד אותה בדברי תורה, ולא הפריע לו לומר שחלק מהדרשות המובאות שם על "ודברת בם" עוסק בק"ש, וחלק בדברי תורה (על סיבת הדבר ר' בסוגיה הבאה פסקה ג"ד). אך תר"י פירש את לשון הברייתא (ר"ה בם): "בם יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים – כלומר אפילו בק"ש באלו יש לך רשות לדבר שהם מפני היראה ומפני הכבוד, אבל בדברים אחרים אין לך להפסיק". ושם זהו גם כוונת ה'שאלתות', למרות שהוא משתמש בלשון "שיחת חולין" שהשתמש בה רבא. ולפי זה הברייתא כולה עוסקת בק"ש. ורבנו חננאל בפירושו ליומא פירש את הברייתא: "בם יש לך רשות לדבר ולפסוק מן התלמוד ולא בדברים אחרים". ובהמשך: "אמר רב (במקום דבא שלפנינו) המפסיק בעת שקורא בתלמוד ושח שיחת חולין עובר בעשה, שנאמר ודברת בם, בם יש לך להפסיק, ולקרות ק"ש, ולא בדברים אחרים". והובא פירושו ב'ערוך' ערך בם. הרי שגם לפי ר"ח כל הברייתא מוסבת על ק"ש, והכוונה שמותר להפסיק מלימודו רק לצורך ק"ש ולא לצורך דברים אחרים, וזהו גם פירוש דברי רב (או רבא).

ז. מה בין מלאכה לרמיה?

ראינו שהרי"ף הולך בדרכו של ה'שאלתות' בענין ההנמקה "משום דמשוי לה עראי", אך יש

הבדל אחד בולט יש בין ה'שאלתות' לרי"ף, והוא, שבעוד שהרי"ף מדגיש לגבי הרמיזה בק"ש: "ואוקימנא לה בפרק ראשון", הרי ה'שאלתות' מתעלם לגמרי מן האוקימתא הזאת, וכותב בסתם: "ואסיד לרמוזי וכו' בעידנא דקא קרי ק"ש". והיה אפשר אולי לומר שה'שאלתות' לא מצא צורך להזכיר זאת, משום שאין הוא מביא את כל דיני ק"ש, ואת דין ביטול מלאכה לא הזכיר כלל, ואין זה מזיק אם יחשבו שגם בפרק שני אסור לרמוז, וכך לא יזלזלו בקריאתה. אבל מוצאים אנו שגם הבה"ג (עמ' 8) וגם הרמב"ם (ר' לקמן). המביאים את דין ביטול מלאכה, ומדגישים שהוא רק בפרק ראשון, לא כתבו לגבי רמיזה שאיסודה הוא רק בפרק ראשון¹⁶, והרבר אמר ודשני.

לשון הרמב"ם (ק"ש ב, ג'ד): "מי שהיה מהלך על רגליו עומד בפסוק ראשון, והשאר קורא והוא מהלך... מי שהיה עוסק במלאכה מפסיק עד שיקרא פרשה ראשונה כולה, וכן האומנין בוטלין ממלאכתן בפרשה ראשונה, כרי שלא תהא קריאת עראי, והשאר קורא והוא עוסק במלאכתו, אפילו היה עומד בראש האילן" (פי': לא רק מי שעוסק במלאכת עצמו מפסיק, אלא גם האומנים העוסקים במלאכת בעה"ב; ובפרק שני גם בעה"ב מותר). ולהלן (ה"ח) כתב: "הקורא ק"ש לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו ולא יראה באצבעותיו, כרי שלא תהא קריאת עראי, ואם עשה כן, אף על פי שיצא ידי חובתו הרי זה מגונה" (פי': משום "ולא אותי קראת יעקב"), ולא הזכיר שהדברים אמורים רק בפרק ראשון. וה'לחם משנה' תירץ שסמך על מה שכתב בענין עיסוק במלאכה, שהרי הטעם בשניהם הוא משום קריאת עראי. אך זה רוחק, כי לדין רמיזה סמך באותה ההלכה את דיני השמעה לאזנו ודקרוק אותיות, הנוהגים בכל הפרשיות. ועוד, מה יענה הלח"מ על ה'שאלתות', שלא הזכיר כלל את דין מלאכה? והכס"מ הביא את דברי רבנו מנחם, שתירץ בשני אפנים: "ואפשר שלא רצה הרב לגלות כרי שלא יזלזלו בקריאתה, אי נמי בפרק שני מגונה הוא ולא הוא איסורא איכא". התירוץ הראשון קשה, שכן דרך הרמב"ם להזכיר את כל הדינים האמורים בגמ' (בהבדל מהאמור לעיל על ה'שאלתות'). ואת התירוץ השני יש להבין כך: "ולא אותי קראת יעקב" הוא גינוי לרמוז בעיניו בפרק ראשון (על טעם החילוק בין פרק ראשון לשני ידובר אי"ה בסוגיה הבאה), ולכן בו אסור לרמוז אפילו לדבר מצוה, אבל לגבי הפרק השני והשלישי לא נאמר הגינוי, אך גם לא נאמר שמוזר, ולכן לדבר הרשות אסור, אך לדבר מצוה - כמו במעשה דרב לצורך תלמוד תורה - מותר. ובמלאכה גם כן התירו, משום צורך פרנסה, מה שאין כן לשאר דברי חולין¹⁷. ואת ההיתר של רב לרמיזה לדבר מצוה בפרק שני לא הוצרכו הבה"ג והרמב"ם להזכיר, כי יש ללומדו בק"ו ממלאכה (ובזה מיושב מה שהתקשה בזה בהגהות רעק"א לשו"ע סי' ס"ג על המ"א ס"ק ט').

ואין לתמוה על העדפת מלאכה על שאר עיסוקים, שכן מצינו שהרמב"ן כתב ב'מלחמות', שאלמלא דברי הרי"ף אודות "עוסקין במלאכתן וקורין", הוא היה נוטה לומר שבמלאכה, בניגוד לרמיזה, אין צריך להפסיק אלא לפסוק ראשון, משום חיוב כוונה (לפי רבא, והגמ' ונראה

16 כ"ה בבה"ג ברוב הנוסחאות, ובנוסח אחד נוסף ודוקא בפרק הראשון, ע' הערה 63 שם, ונראה שהיא תוספת מאוחרת, כי כל הפסקה מצוטטת מה'שאלתות'

17 ע' קונטרס אחרון' ב'שו"ע הרב' (סג, ז) שגם בעניינים אחרים מתלקים בין מלאכה לשאר צרכי חול ו'ערוך השולחן' (סג, ח) כתב שלדעת הרמב"ם אולי אסור לעסוק במלאכתו גם בפרשה שניה, אך דבריו תמוהים, שכן הרמב"ם (בהל' ד') מתיר בפירוש מלאכה

תירצה "הא בפרק ראשון" אליבא ר' יוחנן, ובשאר הקריאה עוסקין במלאכתן וקורין, "שאיין מטריחין על הפועלים אלא לצאת ידי חובה בלבד, ומכאן ואילך קרוב לאונס חשיב". ואמנם מהמשך דברי הרמב"ן משמע שהוא מתכוון דוקא לפועלים אצל בעל הבית, שהקלו בהם קולות נטפות, ע' בגמ' סז., אך מכל מקום י"ל שגם לבעה"ב הקלו בפרק שני משום ביטול מלאכתו¹⁸.

לסיכום שרשמנו לעיל (ראש פסקה ו') אפשר איפוא להוסיף תת-חלוקה בתוך שיטת הרי"ף: לרי"ף עצמו דין מלאכה ורמיזה שווה, ושניהם אסורים רק בפרק הראשון; לרמב"ם מלאכה אסורה רק בפרק ראשון, ורמיזה של רשות אסורה בשני הפרקים; ולפי מה שנטה הרמב"ן לומר - מלאכת פועל אסורה רק בפסוק ראשון, ומלאכת בעל הבית ורמיזה אסורות בכל הפרק הראשון.

ח. פסקי השו"ע

כתב הסוד (סי' ס"א): "ויקראנה ביראה ובכוונה... נוהגים בספרד לקרות פסוק הראשון בקול רם, ומנהג טוב הוא להעיר הכוונה בפסוק הראשון, שהוא עיקר מקום כוונת הקריאה". ולהלן (סי' ס"ג): "זקורא אותה בין מהלך בין עומד... ומיהו אם קורא מהלך צריך לעמוד בפסוק ראשון, ובה"ג כתב שצריך לעמוד עד על לבבך, וכ"כ הראב"ד. ועיקר מקום הכוונה הוא פסוק ראשון, הילכך אם אחר שקרא פסוק ראשון נרדם ולא יכול לקרות ככוונה יצא הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו ולא יראה באצבעותיו, ואם עשה כן עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב, ולא בכולה אלא בפרק ראשון בלבד, אע"ג דלא בעינן כוונה אלא בפסוק ראשון, הנך אסרינן להו בכל הפרק משום שנראה כקורא דרך עראי, וכתוב הדברת בם ודרשינן עשה אותן קבע. וכן הא דאמרינן האומנין עוסקין במלאכתן וקורין... דוקא מפרק ראשון ואילך, אבל בפרק ראשון צריכים ליבטל ממלאכתן ולקרות, מהאי טעמא שלא יהא כקורא דרך עראי".

הרי שהסוד פסק כרי"ף וכרא"ש, ששתי דרגות הן: חיוב כוונה ואיסור הליכה - בפסוק

18 ולגבי הבה"ג אולי יש ללכת בדרך אחרת, ולומר שאיסור מלאכה ואיסור רמיזה טעמיהם שונים זה מזה בעשיית מלאכה רצופה תוך כדי הקריאה אולי אין משום זלזול ודרך עראי כמו ברמיזה (וע' בבניאר הגר"א סג, ז ד"ה היה, שמשמע מדבריו שאפשר לומר כן, ומה שהביא מהירוש' פ"ב ה"ה, ע"ש, יש לדחות דהיינו דוקא בברכה שפונה אל הקב"ה "ברוך אתה ה'", משא"כ בק"ש' ובטעם איסור מלאכה רצינו לומר לעיל (פסקה ה') ששיטת הבה"ג היא כשיטת הריצ"ג, דהיינו שדין ביטול מלאכה בכל הפרק הראשון, נובע מחיוב הכוונה בפסוק הראשון, כלומר, שאם לא נצריכנו להפסיק מלאכתנו, לא יוכל לכוון דעתו היטב בפסוק ראשון וי"ל שלדעת הבה"ג, בניגוד לריצ"ג, רמיזה איננה כמלאכה, כי מלאכה היא דבר שאדם עוסק ובא בו, ומצריכים אותו לחדול ממנו, ואם תהיה דעתו לחזור אליו מיד אחרי הפסוק הראשון - לא יוכל ליישב דעתו, אבל רמיזה היא דבר המתחדש, ובעת אומרו פסוק ראשון בדרך כלל אינו יודע שיצטרך לרמוז אחר כך, וכמו במעשה דרב, וא"כ משום כוונת פסוק ראשון אין לאסור רמיזה בשאר הפרק נמצא לפי"ז שאיסור מלאכה הוא מטעם כוונה, והוא שייך רק בפרק ראשון, ואילו איסור רמיזה שלא למצוה הוא מטעם זלזול ודרך עראי, והוא אסור גם בפרק שני אמנם, הריצ"ג מחד, והרי"ף והרמב"ם מאידך, סוברים שמלאכה ורמיזה טעמן שווה, וכך מן הסתם הבינו את שיטת ה'שאלתות'

ראשון, ואיסור רמיזה ומלאכה – בכל הפרק, והביא גם את שיטות הבה"ג והראב"ד ששלוש דרגות הן, ועמידה ורושה עד "על לבבך". והב"ח (ר"ה ומ"ש ובה"ג, ומ"ש ועיקר) הבין שדעת בה"ג והראב"ד שהלכה כמ"ד שמצות כוונה היא עד "על לבבך", משום שהיא דעה ממוצעת, אך כבר הראינו לדעת (פסקה ב') שלא בה"ג ולא הראב"ד סוברים כן, אלא פסקו כרבא, כרוב הראשונים, וטעמם לגבי עמידה אינו משום שעד "על לבבך" מצות כוונה, אלא מטעם אחר. ורק לגבי רב עמרם גאון אפשר לומר שדעתו כמ"ש הב"ח. וכן מוכח גם מלשון הסור, שאת ההנחה שעיקר מצות כוונה היא בפסוק ראשון הוא מביא ללא כל הסתייגות, לפני שהזכיר את דעת הבה"ג והראב"ד ואחרי שהזכירה, כי אינה תלויה כלל במחלוקת זו (והב"ח נרחק לומר שהסור נקט כן לפי הסברה הראשונה).

ובאשר לשאלה האם הסור פוסק כבה"ג – הב"ח טוען שהרא"ש וגם הסור התכוונו לפסוק כבה"ג, ולפי דרכו הפירוש הוא שפסקו שעד "על לבבך" צריך כוונה, וכך מסיק הב"ח להלכה. אך הב"י כתב: "וכיון שהרי"ף והרמב"ם והתוס' הסכימו דאין צריך לעמוד אלא בפסוק ראשון הכי נקטינן", כלומר: גם אם דעת הרא"ש והסור כדעת הבה"ג והראב"ד לענין עמידה (אך לענין כוונה ברור לב"י שדעתם כרי"ף, שכן על שיטת הראב"ד הוא כותב את הטעם של הרא"ש משום עראי) – הלכה כרי"ף והרמב"ם והתוס' החולקים עליהם, שלענין עמידה דעתם שווה, והם מצריכים עמידה רק בפסוק ראשון.

ובשו"ע (סג, ג-ז) פסק: "היה מהלך בדרך ורצה לקרות ק"ש, צריך לעמוד בפסוק ראשון. עיקר הכוונה הוא בפסוק ראשון, הילכך אם קרא ולא כוון לבו בפסוק ראשון לא יצא י"ח... הקורא ק"ש לא ירמוז בעיניו... בפרשה ראשונה שהוא עיקר קבלת עול מלכות שמים, מפני שנראה כקורא עראי, וכתוב ודברת בם ודרשינן עשה אותם קבע. היה עוסק במלאכה ורצה לקרות ק"ש, יתבטל ממלאכתו עד שיקרא פרשה ראשונה כדי שלא יהא כקורא עראי".

וכתב המ"א (ס"ק ד'), שלמרות שאסור להחמיר כדעת ב"ש ולעמוד בק"ש, ע' בגמ' יא. ובשו"ע שם סעיף ב', במהלך אין לאסור לעמוד יותר מפסוק ראשון, שהרי "יש פוסקים שצריך לעמוד כל פרשה ראשונה שלא יהא כקורא עראי", ורשאי להחמיר על עצמו כשיטתם (וכ"כ 'ערוך השולחן' ס"ק ד'). ונראה שהדברים אינם מדויקים, כי הפוסקים שכל הפרשה טעונה עמידה הם הי"א שהביא הראב"ה (לעיל פסקה ד'), וטעמם אינו משום עראי, אלא משום שפסקו כר' יוחנן שכל הפרשה טעונה כוונה, והדעה שחיוב עמידה הוא משום עראי – היא דעת הראב"ד שצריך לעמוד רק עד "על לבבך". [והמ"ב (ס"ק י"א ושעה"צ שם י"ד) ו'שו"ע הרב' (ס"ק ר') כתבו בסתם עפ"י הט"ז (ס"ק ב'), שמותר לעמוד גם בשאר הפרשיות, ואין זה בגלל שיטת פוסקים אחרת, אלא משום שרצוי לכוון בכל הפרשיות].

והגר"א (סעיף ג' ד"ה היה) הביא אחר שיטות התוס' והרי"ף את שיטת הראב"ד, ואת שיטת הרשב"א בשם הרי"צ"ג, לפיהן שלושה חילוקים ברבר (כוונה, עמידה, איסור מלאכה ורמיזה), וציין שהשו"ע עצמו כתב אגב אורחא בסי' נת, ג כדעת הרשב"א שעד "על לבבך" טעון עמידה (כי ציטט שם מהרשב"א לענין אחר, ולא ראה לשנות את לשונו בהתאם למה שיפסקו בסי' ס"ג). ונראה שהגר"א נוטה להחמיר כדעה זו ולעמוד עד "על לבבך". וכך מסיק ה'אליה רבה' (ס"ק ו').

והמ"ב (ס"ק י"א ושעה"צ י"ג) הביא בשם "יש מחמירין" את דעת הב"ח שעד "על לבבך" צריך כוונה ועמידה. אך היה לו להביא שלגבי עמידה בלבד עוד אחרונים מחמירים (א"ד,

הגר"א), ושחומרא זו - בניגוד לחומרת הב"ח - מקורה ברור בראשונים (בה"ג, ריצ"ג, ראב"ד ורשב"א, ונראה שלזה נוטים הרא"ש והטור).
עוד כתב המ"א (ס"ק ט"י) שבגמ' מוכח שבפרק ראשון אסור לרמוז אפילו לדבר מצוה, ושלדעת הרמב"ם גם בפרשה שניה אסור לרמוז לדבר הרשות, אלא שאינו מגונה. והביאו המ"ב (ס"ק י"ח), וציין לדעת הרמב"ם, וראינו שהיא גם דעת ה'שאלתות' והבה"ג, וכ"פ 'שו"ע הרב' (ס"ק ז')¹⁹.

19 ו'ערוך השולחן' (ס"ק ח') הזכיר גם איסור מלאכה בפרק שני, ע' לעיל הערה 17 שתמהנו עליו, אך יש להזכיר שאר עיסוקי חול שאינם מלאכה שאסורים, ע"ש